

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Digitalizálás

03/262

CHAPMAN, Stephen: Managing text digitisation = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 1.no. 17-27.p. Bibliogr.

Szövegdigitalizálási projektek szervezése és vezetése

Digitalizálás; Fejlesztési terv; Módszertani útmutató [forma]; Vezetés

Egy jó projekt-tervnek tartalmaznia kell a projekt céljainak megfelelő műszaki specifikációkat, munkatervet, költségvetést és ütemezést. A szövegdigitalizálást sok változó és választási lehetőség jellemzi, ezért nem lehet egyetlen, minden helyzetre alkalmazható módszert javasolni. A cikk egy egyszerű kérdőívet mutat be, amelynek segítségével a projekt-vezetők meghatározhatják az elképzelésük szerinti szövegdigitalizálás funkcionális követelményeit. E követelmények adnak aztán alapot a specifikációk kifejlesztéséhez, a munkafolyamat előzetes meghatározásához, és a megfelelő személyzet és berendezés megválasztásához.

(Autoref.)

Adatok, információk rögzítése

03/263

TULL, Laura: Library systems and Unicode: A review of the current state of development = Inf.Technol.Lib. 21.vol. 2002. 4.no. 181-185.p. Bibliogr. 9 tétel.

Könyvtári rendszerek és Unicode: a jelenlegi helyzet

Betű; Felmérés [forma]; Integrált gépi rendszer; Szabvány

Az 1991-ben készült Unicode szabvány olyan univerzális karakterkészletet definiál, amely a világ összes nyelvének karaktereit tartalmazza. Az utóbbi években különösen a szoftver- és a számítógépiparban alkalmazták. A sok nyelvet képviselő gyűjteményekkel rendelkező egyetemi könyvtárak valószínűleg egyre intenzívebben kívánják majd használni nem-latin betűs dokumentumaik (pl. arab, héber, kínai) megjelenítésére és keresésére. A cikk áttekinti az Unicode szabványt, és megvizsgálja a könyvtári rendszerekben való alkalmazását.

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

03/264

OVADIA, Steven: Self-published electronic journals: not quite the wave of the future = Ser.Lib. 43.vol. 2003. 3.no. 31-37.p. Bibliogr. 6 tétel.

Saját kiadású elektronikus folyóiratok

Elektronikus folyóirat; Hatékonyság; Publikálás -tudományos kiadványoké

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Sok könyvtáros takarékosági okokból saját kiadású (nem a kereskedelmi kiadók által kiadott) elektronikus folyóiratok beszerzésére törekszik. Az igaz, hogy ennek vannak gazdasági előnyei, de a könyvtárosoknak a minőségre is oda kell figyelniük. A kiadók megkerülésével létrehozott és a világhálón terjesztett saját kiadású folyóirat jó gondolat, de az ötlet még nincs annyira kifejlesztve, hogy a könyvtárak számára is kiaknázzható legyen.

(Autoref.)

03/265

BUNO, Milan: Elektronická kniha v kazdodennej praxi = Knižnica. 4.roč. 2003. 2.no. 93-96.p.

Res. angol nyelven

Elektronikus könyv a mindennapi gyakorlatban

Elektronikus könyv

A 21. század első évtizedében jóval kisebb az elektronikus könyv (e-könyv, e-book) iránti érdeklődés, mint a 20. század utolsó tíz évében. Akkoriban ui. úgy vélték, hogy az e-könyv hamarosan kiszorítja a

papírhordozókat, vagy legalábbis igen szűk területekre határozza meg illetékességét. Keltettek is zajos sajtófelhajtásokat körülötte.

Azóta kiderült: korai volt a „medve bőrére inni”.

Az e-könyvet jelenleg részint alkalmassági teszteléseknek vetik alá, részint pedig megfelelő leolvasók, formátumok és terjesztési módszerek (pl. book on demand) kifejlesztésével foglalkoznak ezzel az új lehetőséggel kapcsolatban.

A kritikusok az e-könyvek körülményes olvasására hívják fel mindenekelőtt a figyelmet. E célból speciális számítógépeket, törekeny képernyőket kell használni. Alig képzelhető el, hogy strandon vagy fürdőszobában vesz valaki „kézbe” egy ilyen könyvet. További akadályok: a tápelemek gyors forrósodása és kimerülése, a szem kifáradása olvasás közben, az olvasóképeség megszerzésének drága volta (a felszerelés beszerzésének drágasága).

A fentiekől függetlenül évről-évre jól érzékelhető és értékelhető fejlemények mennek végbe az e-könyv vonatkozásában. Az *Adobe Systems* mind a leolvasás, mind a terjesztés megszervezése terén ért el eredményeket. Sőt: egyes szépírók (Stephen King, Frederick Forsyth, Ed McBain) is „szálláscsinálói lettek” az e-könyv társadalmi elfogadtatásának.

Noha helyel-közzel szépirodalmi művek is lehetnek az e-könyvek tartalmai, az azonban az elmúlt évtizedben bizonyosodott, hogy fordítói, szinoníma- és egyéb szótárak, sokkötetes enciklopédiák, tanulmányi szövegek kínálóznak leginkább (és az olcsóság ígéretével) „e-könyvesítésre”.

Végül a mai felnőtt nemzedékek sem lelkesednek e formáért, ami kétségtelenül késlelteti népszerűségét. A cikk szerzője azonban optimista: hisz abban, hogy az immár a képernyő bűvkörében és a digitális világban felnövekvő nemzedékek nem fognak averzióval viseltetni az e-könyvvel szemben sem.

(Futala Tibor)

CHEN, Ya-ning: Application and development of electronic books in an e-Gutenberg age = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 1.no. 8-16.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek alkalmazása és fejlesztése a mai, „elektronikus Gutenberg” korszakban

Elektronikus könyv

Lényegét tekintve az elektronikus könyv a hagyományostól információhordozója és terjesztése tekintetében különbözik. Mindkét, az információtechnológiához kötődő különbség nemcsak előnyöket jelent az e-könyv előállítás, javítása, terjesztése és használata szempontjából, hanem a hozzáférés és a használat nagyobb kontrolljának lehetőségét is nyújtja. Mindazonáltal ma még az e-könyv legfőbb funkciója a hagyományos könyv duplikálása. Számos esettanulmány mutatja, hogy az olvasóknak az e-könyvekkel szembeni viselkedését még a hagyományos, nyomtatott könyv használatának kialakult szokásai befolyásolják, holott az e-könyveknek számos másféle jellemzőjük van.

Valamely elektronikus könyv tartalma hozzá van kötve saját elektronikus médiumához, a hordozható vagy a számítógépes eszközhöz, és a felhasználói felülethez. Éppen ez az információtechnológia az, ami szinte leküzdhetetlen akadályt állít az e-könyvek széles körű használatá elé. Egy hagyományos könyv ugyanis, éppen ellenkezőleg, a tartalom, a szerkezet és a megjelenítés független egysége, bármiféle más eszköz nélkül. Ha az e-könyvek megjelenése Gutenberg találmányához hasonlítható jelentőségű és hatású „forradalom” volt, akkor a következő, szükséges forradalmi változás Aldus Manutius zsebkönyveinek megjelenéséhez kell, hogy hasonló legyen.

(Mohor Jenő)

SUBBA, Rao, Siriginidi: Electronic books: a review and evaluation = Libr.Hi Tech. 21.vol. 2003. 1.no. 85-93.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek: áttekintés és értékelés

Elektronikus könyv

A papír nélküli publikálás növekvő fontossága, az elektronikus információk létrehozásának, frissítésének, másolásának, megosztásának, terjesztésének és keresésének egyszerűsége, a helyi és globális számítógép alapú kommunikációs hálózatok terjedése jelentik az elmúlt két évtized olyan fejleményeit, amelyek az elektronikus könyvek megjelenését és fejlődését (is) szolgálták. A hardver- és szoftver-fejlődés, az internet-fejlődés a szövegek és adatok forgalmának előmozdítására, a könnyű web-alkalmazások a HTML, XML és hasonló technológiák használata révén, valamint az e-könyvek valódi ígéretet jelentenek a fogyasztói piacon. Egy előrejelzés 2005-re 1,9 millió e-könyv használót jósol, egy másik az USA e-könyv piacán a 2000 évi 9-ről 2004-re 414 millió dollárra emelkedő forgalmat jelez.

A számos különféle definícióból leszűrt meghatározás szerint egy elektronikus könyv: digitális formájú szöveg, vagy digitális formára konvertált könyv, vagy digitálisan olvasható anyag, vagy egy számítógépes fájl formájú könyv, vagy szavak és képek elektronikus fájlja, amely egy asztali vagy note-book számítógépen, vagy valamilyen hordozható eszközön jelenik meg, vagy speciális e-könyv olvasóval való megjelenítésre van formálva.

Típusa szerint az e-könyv lehet letölthető, hozzá való készülékkel olvasható, megrendelésre kinyomtatott és weben elérhető.

Az e-könyvek jó tulajdonságai között említendő a publikálás módja, a gazdaságosság, a növekvő hardver-kapacitás, továbbá, hogy mindig van belőle raktári készlet, és hogy egyetlen fát sem kell miatta kivágni. A szerzők számára nagyobb olvasóközöniséget, a kiadónak kevésbé költséges előállítását

és könnyű terjesztést, az olvasó számára egyes szövegrészek könnyű visszakeresését, a szöveg mellé használható szótárt vagy lexikont, e-könyvek közötti „linkeket”, hang- és mozgókép-anyagot, választható betűméretet és hordozható saját „virtuális könyvtárt” jelenthet.

Az e-könyv ellen szól egyrészt a jelenlegi technológia és annak következményei (ide értve a költségeket is), valamint az olvasók elvárásainak meg nem felelő kezelési mód. A jelenlegi olvasókészülékek sokkal sérülékenyebbek (azonos használat mellett), mint a nyomtatott könyv, az olvasókészülékek drágák, rossz a felbontásuk, korlátozott a hozzáférhető címek száma, a technológiák nem kompatibilisek és ki vannak téve a gyors avulásnak, az e-könyvről többnyire nem készíthető papír-példány (részlete sem nyomtatható ki), mások a jogi körülmények, mint egy könyv megvásárlásakor.

Végző soron az e-könyvek sikere vagy bukása nemcsak az olvasói elfogadástól függ, hanem attól is, hogy a kiadói ipar képes-e a hagyományos üzleti modelleknél messzebbre látni, és felismerni, hogy az e-könyv nem a papír-könyv helyettese. Mindazonáltal az e-könyvek gyors ütemben válnak valódi alternatívává, és növekvő előnyöket mutatnak a hagyományos médiummal szemben. Az olvasókészülékek még fejlődésük elején járnak, ám reális remény van arra, hogy a szükséges ipari szabványokat rövidesen elfogadják. Az e-könyvek azonban sokkal inkább kiegészítői, mintsem helyettesítői a nyomtatott könyvnek.

(Mohor Jenő)

03/268

FALK, Howard: *Electronic campuses* = *El.Libr.* 21.vol. 2003. 1.no. 63-66.p.

Elektronikus campusok

Elektronikus könyv; Felsőoktatási intézmény; Információtechnológia; Számítógép-hálózat

Az újságíró-szerző a témát érintő felmérésekben tallózva bevezetőjében arra hívja fel a figyelmet,

hogy az iskolák és egyetemek ma már vezeték nélküli számítógép-hálózatokkal is el vannak látva, s gyorsan nő a hordozható számítógépek használata: ezeket mind a tantermekben, mind a laboratóriumokban használják az internet és az online-könyvtárak elérésére, de a tanárok is élnek vele a hallgatók tudásának mérésére. (Ijesztő példa az említett Iowa állambeli West Des Moines campus, ahol nincs is könyvtára a főiskolának: a hallgatók hordozható számítógépeken férnek hozzá az e-könyvekhez és -folyóiratokhoz, először csak kísérleti jelleggel (2001), majd szinte valamennyi szakra kiterjesztve, mivel a papír nélküli campus megteremtése a cél!)

A felsőoktatásban az internet lett a legfőbb információ-forrás. Egy felmérés szerint a tanárok 83%-a úgy véli, hogy a web-alapú technológia kulcsszerepet játszik a diákok sikeres munkájában; 62%-uk a készüléshez, 56%-uk a tankönyvek kiegészítéséhez, 52%-uk a tananyag frissítéséhez használja a világhálót, és az online keresésre fordított idő is növekszik. Egy másik vizsgálat szerint a kutatók nem bíznak az internetes forrásokban teljesen: 96%-uk nyomtatott vagy más forrásban is utána néz az információknak. A biológusok, jogászok és közgazdászok idejük 78%-át, míg a társadalomtudománnyal és művészetekkel foglalkozók csupán 36%-át töltik online forrásokkal.

A diákok nemcsak információgyűjtésre, hanem „korrepetálásra” is használják a világhálót. Az AOL-nak (American Online) van egy *Ask a Teacher* szolgáltatása, amelyet a diákok délután 3-tól éjfélig vehetnek igénybe, és tehetnek fel kérdéseket önkéntes tanároknak online. Egy hasonló, de térítéses szolgáltatás (3,5 \$-nál kezdődik) a *BrainMass*, ahol végzős diákok válaszolnak a felvetődő, tanulmányokkal kapcsolatos problémákra. A *Smarthinking* a harmadik ilyen szolgáltató: itt a diák és a tanár közvetlenül is kapcsolatba léphet egymással, utóbbi egy „képernyő-táblán” kézzel és géppel egyaránt tud írni (www.smarthinking.com). A *MathNerds* is

Kommunikációs technikák

03/269

DI MAJO, Sandra: La crisi della comunicazione scientifica: soluzioni a confronto = Boll.AIB. 42.vol. 2002. 4.no. 441-450.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A tudományos kommunikáció válsága és a megoldási lehetőségek

Folyóirat; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

A könyvtárak egyre nehezebben tudják hagyományos szerepüket betölteni a tudományos kommunikáció folyamatában. Ennek fő oka a tudományos dokumentumok mennyiségének és árának növekedése. Mindezért leginkább a tudományos publikációs piacon monopol-helyzetet szerzett kereskedelmi (profit-orientált) kiadók tehetők felelőssé, a helyzet megváltoztatásához tehát – s ez tűnik az egyetlen valódi megoldásnak – a kiadók monopóliumát kell megtörni. Ennek eszközéül kínálkozik a SPARC, a tudományos társaságok, egyetemek és tudományos könyvtárak közötti szövetség, mely jelentős fejleményeket idézhet elő a piaci versenyben, és segítséget tud nyújtani az új publikációs kezdeményezéseknek a magas színvonalú ám alacsonyabb árú tudományos információk érdekében.

Maguktól a szerzőktől is érkeznek javaslatok, hiszen számos szerző küzd a tudományos információkhoz valamilyen központi archívum (adatbázis) segítségével való szabad hozzáférésért (mint amilyent pl. a *PubMed* valósít meg), illetve az egyetemek, kutatóintézetek saját kommunikációs archívumainak megteremtéséért, amelyeken keresztül a szerzők maguk tehetik közzé (önarchiválás formájában) munkáikat.

A könyvtárak fontos szerepet tölthetnek be a tudományos információk széles körű és szabad áramlá-

ingyenes szolgáltatás, a matematikatanuláshoz nyújt segítséget.

Bár az elektronikus könyvek iránti tömeges kereslet a vártnál kevésbé növekszik, az oktatásban használatuk egyre jobban nő. Az egyik tanulmány szerint 2000-ben az egyetemi könyvesboltokban négy millió elektronikus könyvegységet adtak el, 2005-re pedig 140 milliót prognosztizálnak. Bár a felsőoktatásban a tanárok 4%-a használ csupán e-szövegeket, ennek a tízszeresére számítanak két éven belül. Egy felmérés azt vizsgálta, van-e különbség az elektronikus és a nyomtatott formátumú kötelező olvasmányok használata között: a közel fele-fele arány (17:14) mellett a hagyományos forma volt a népszerűbb, de a diákok zöme az elektronikus szakirodalom beszerzését is fontosnak tartotta. Egyes oktatók kizárólag elektronikus jegyzeteket írnak hallgatóiknak, elsősorban a természettudományi szakokon.

Csökken a felsőoktatási könyvtárak használata is: az egyik tanulmány szerint az alsóévesek csupán idejük egyharmadát töltik a könyvtárban; a tanárok esetében ez már csak 10%; az elmúlt két évvel összevetve a diákok 35%-a, a tanárok 43%-a tölt kevesebb időt a könyvtárban. Ennek nyomán az online források fejlesztésére törekszenek: 2002 őszére mintegy 200 ezer diák és tanár érhet el helyi és külső forrásokat a *Scholars Portalon*, amelyet a tudományos könyvtárak egyesülete (Association of Research Libraries, ARL) projektjének a keretében fejlesztenek.

(Murányi Lajos)

Lásd még 189, 196, 198, 217, 238, 243, 257, 259

sát célzó reform folyamatában: tájékoztathatják tudós olvasóikat az új lehetőségekről, támogathatják az új „szabályokat” elfogadó kiadókat (folyóirataik előfizetésével), segíthetik a szerzőket az önarchiválás munkájában illetve a hagyományos publikációs tevékenység új módon való végzéséhez szükséges új készségek megszerzésében.

(Mohor Jenő)

03/270

GUERRA, Luca: Paradigmi emergenti della scholarly communication = Boll.AIB. 42.vol. 2002. 4.no. 413-439.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A tudományos kommunikációban felmerülő paradigmák

Folyóirat; Publikálás -tudományos kiadványoké

Nagyjából az 1970-es évek óta folyamatos a tudományos folyóiratok áremelkedése, aminek nyomán egyre általánosabban „folyóiratválságról” beszélünk. Az árak emelkedése mára elérte azt a szintet, mely valójában léteben fenyegeti a tudományos kommunikáció folyóiratcikkek formájában való szabad áramlását. A kiadói koncentráció folyamata, és az az immár rendszeressé vált tény, hogy a folyóiratárak az inflációt négyszer meghaladó mértékben növekednek, komoly változásokat hozott létre a kutatók közötti dialógusban, és azt is nyilvánvalóvá tette, hogy meg kell keresni a veszély elhárításának módját.

A válságra először a könyvtárak reagáltak: az előfizetés-lemondások és az éppen szükséges cikkek beszerzésére való berendezkedés korszaka után megindultak a tudományos kommunikáció adott feltét-

eleinek módosítására irányuló törekvések. Könyvtári konzorciumok jöttek létre azzal a céllal, hogy gazdasági erejüknel fogva stratégiai szereplővé váljanak a publikációs piacon.

Egy másik lépés a profit-orientált tudományos kiadókkal szemben versenytársként való megjelenés – a Stanford könyvtára által kezdeményezett *HighWire Press* és az amerikai SPARC (*Scholarly Publishing Academic Resources Coalition*) jellemző példái ennek a megoldásnak. A tudományos kommunikáció lehetséges új gazdasági modelljének (modelljeinek) kikísérletezésére is jelentős kezdeményezések vannak: az amerikai *National Library of Medicine* egyik részlege 2000-ben elindította a *PubMed Central* elektronikus adatbázist, ám ennek lassú fejlődésével elégedetlenül egy csoport tudós nyílt levélben tette közzé szándékát egy (közkönyvtári mintára alapuló) online nyilvános tudományos könyvtár (*Public Library of Science*) létrehozására. A próbálkozások másik iránya a teljesen szabad hozzáférést veszi célba, vagy bizonyos (pl. hat hónapos) határidő lejárta után, vagy úgy, hogy a publikálás (hozzáférhetővé tétel) költségeit a szerzők, vagy intézményük fizetnék meg: ezekre keresi a megoldást az *E-Biomed*, a *BioMed Central* projektek, valamint a Soros-féle Nyitott Társadalom Intézet keretében kezdeményezett BOAI (*Budapest Open Access Initiative*) és az amerikai *Open Archives initiative* is. Európában a Liber, a JISC (és mások) szervezésében a SPARC Europe látszik életképes kezdeményezésnek, az olasz nyelvű tudományos folyóirat-irodalom tekintetében pedig a DAFNE (*District Architecture For Networked Editions*) projekt érdemel említést.

(Mohor Jenő)